

Harakers kyrka

Antikvarisk kontroll

Harakers prästgård 1:4
Harakers socken
Västmanland

Ulf Alström

Harakers kyrka

Antikvarisk kontroll

Harakers prästgård 1:4
Harakers socken
Västmanland

Ulf Alström

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmmd.se

© Kulturmiljövård Mälardalen 2008

Omslagsfoto: Konsekrationskors i Harakers kyrka (foto U. Alström).
Baksida: Detalj av triumfkrucifixet i Harakers kyrka (foto U. Alström).

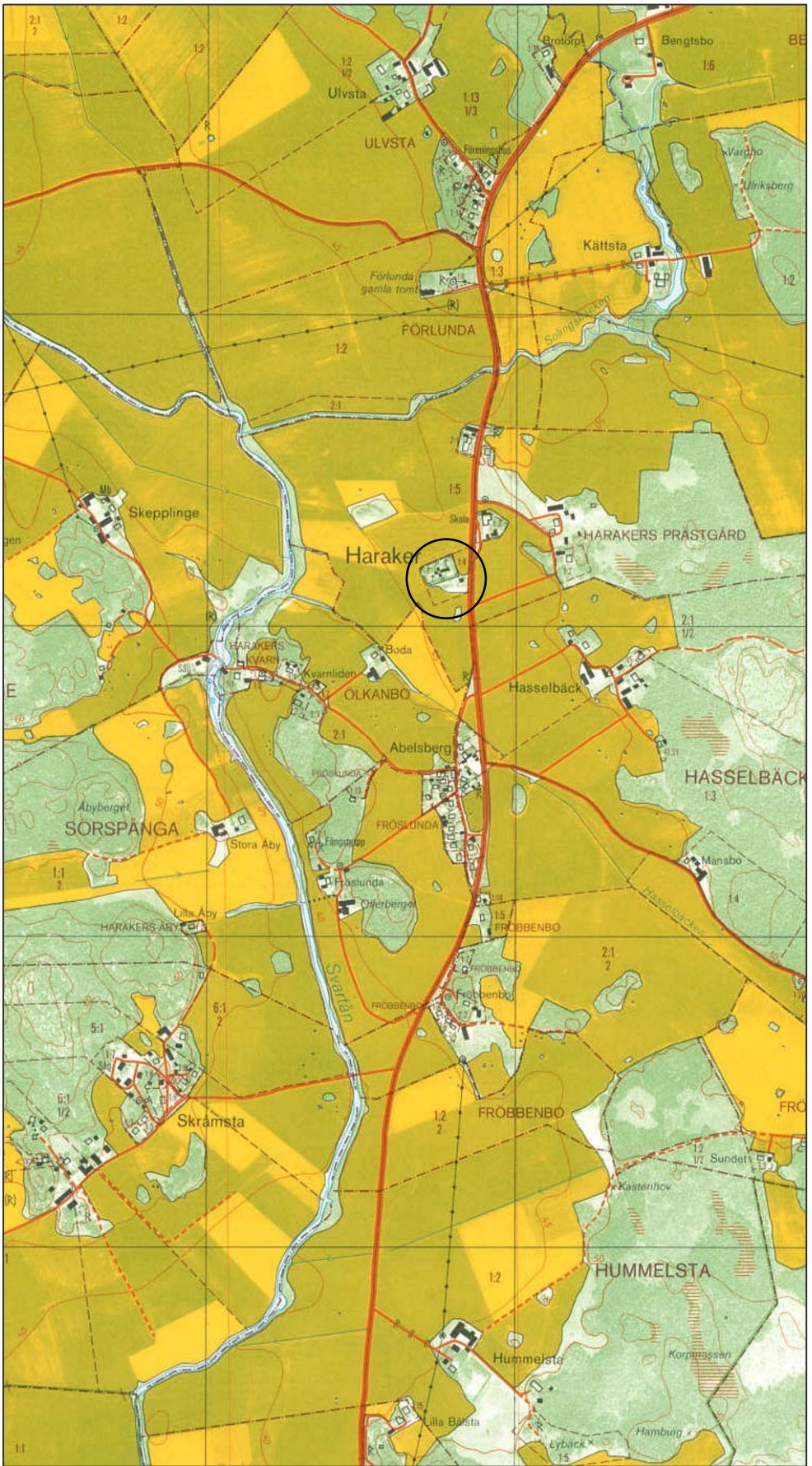
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01407.

ISSN: 1653-7408
ISBN 13:978-9186019-14-3

Tryck: Just Nu, Västerås 2008.

Innehållsförteckning

Inledning.....	5
Bakgrund	5
Målsättning och metod	6
Genomförande	7
Sammanfattning.....	11
Referenser.....	12
Kart- och arkivmaterial	12
Otryckta källor.....	12
Litteratur.....	12
Tekniska och administrativa uppgifter	12

Figur 1. Undersökningsplatsens läge markerat med en ring. Utdrag ur ekonomiska kartan. Skala 1: 20 000.

Inledning

På grund av arbeten med en fukt och mögelanalys i och utanför Harakers kyrka, där fem mindre undersökningsgropar grävdes, har Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen, genom Ulf Alström, utfört en antikvarisk kontroll. Den antikvariska kontrollen genomfördes i samband med upptagandet av undersökningsschakten. Tre schakt grävdes utanför kyrkan intill norra och södra väggarna. Dessa grävdes med maskin. Schakten inne i kyrkans långhus grävdes med spade.

Den antikvariska kontrollen utfördes under september månad efter ett beslut av länsstyrelsen 2007-09-03 med dnr 431-8950-07. Arbetet beställdes av Bygg & fastighetskonsult Lars-Åke Augustsson på uppdrag av Västerås kyrkliga samfällighet. Samordnare för arbetet i Harakers kyrka var Svensk Klimatstyrning.

Figur 2. Harakers kyrka hösten 2007. (Foto U. Alström).

Bakgrund

Harakers kyrka med sin socken ligger i det sydvästmanländska spricklandskapet där fler nord-sydliga transportleder finns. 400 meter väster om kyrkan flyter Svartåns vatten ner till Västra Aros där centralpunkten för stiftets kyrkor ligger. Harakers kyrkas dopfunt dateras till 1100-talet (Hammarskiöld 2004). Dopfontarna, som inte sällan är äldre än de kyrkor de står i, ger ofta anledning till spekulationer om att det funnits en tidigare kyrka på platsen. I fallet Haraker är den tidiga dateringen inte omöjlig eftersom biskopssätets etablering skedde i början av 1100-talet. Det är enligt mitt förmenande helt nödvändigt att biskopens domkyrka behöver underliggande socknar för sin existens. Den traditionella dateringen av vårt biskopssäte sätts till omkring 1120 då Arosa, dvs Västerås, nämns i "Florensdokumentet". Emellertid uppmärksammas Palmquist arbete "Kyrkans enhet och papalismen" genom att fler forskare i hans efterföljd påpekar att flera svenska biskopssäten, bl.a. Västerås, fanns redan år 1103. De skulle det året ha räknats upp i samband med ärkebiskopsdömet grundande i Lund 1104 (Lejon 2005, Palmquist 1961, Tagesson 2002). Harakers kyrkas tidiga datering har alltså fog för sig. Paroccia Haraker, dvs Harakers socken första kända omnämnande härstammar från 1288 dvs betydligt senare än dopfunten (Ståhl 1985). Trots dopfontens tidiga datering anses kyrkan vara uppförd på 1300-talet

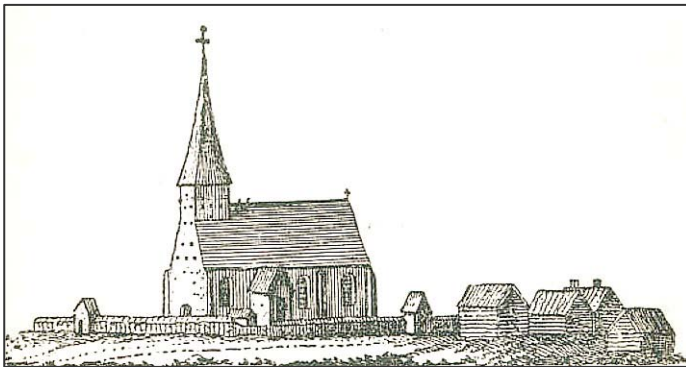
(Hammariskiöld 2004). Det är alltså synnerligen betydelsefullt för Harakers kyrkas del att följa det kommande arbetet (särskilt inne i kyrkan om möjlighet ges) för att få någon information om en äldre kyrka under golvet till den som nu står. Till dateringsdiskussionen kan ytterligare en aspekt tillföras. I det fjärde laterankonciliet 1215 beslöts enligt canon 21 att varje kristen skulle minst en gång om året bikta sig och ta nattvarden. De som uteblev miste rätten till en kristen begravning och fick i stället ligga i ovidg jord. Detta beslut gjorde det nödvändigt att bygga ut sockensystemet i hela Europa för att försäkra sig om att beslutet kunde efterlevas (Esmark & Mc Guire 1999). Beslutet i Rom kan alltså ha haft en avgörande betydelse för uppbyggandet av sockenorganisationen även i Sverige. Man kan alltså göra det troligt att en tidigare kyrka kan ha stått på den plats där den nuvarande nu står.

Även om möjligheten uppenbarar sig för en undersökning under golvet kan det vara för sent eftersom det vid golvarbeten 1935-36 schaktades bort material från underliggande lager i ganska stor mängd.

Figur 3. Bild från renoveringen av Harakers golv 1935 innan grovt grus lades på. (Foto VLM:S arkiv. Återgiven i Hammariskiöld 2004).

1795-96 byggdes kyrkan om radikalt. Kyrkans västparti revs med valv och torn. Därefter förlängdes långhuset åt väster med sex meter samt att ett nytt torn byggdes (Hammariskiöld 2004).

Figur 4 Harakers kyrka 1754 som den såg ut innan den stora renoveringen 1795-96 (Bild från Grau 1754, nytryck 1904).

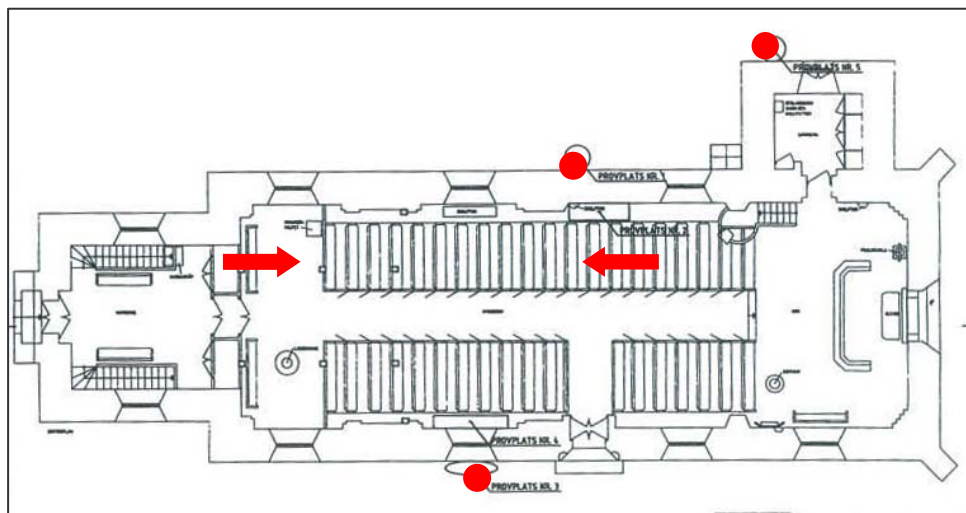
Målsättning och metod

Målsättningen med den antikvariska kontrollen var att dokumentera kulturlager och eventuella smärre byggnadsdetaljer som skulle kunna påverkas av ingreppen. Den främsta uppgiften är dock alltid att skydda kyrkolämningen från skada. Fotodokumentationen ansågs vara viktig. Medel för 1990 C avsattes i kostnadsberäkningen.

Figur 5. En av många kyrkråttor som figurerat i kyrkomiljöer under seklers gång. Det här exemplaret fanns i Harakers kyrka. (Foto U. Alström).

Genomförande

Figur 6. Harakers kyrka med provgroparnas placering markerade i rött. Runda punkter markerar platserna för de yttre provgroparna. Pilar markerar platserna för provgroparna i långhuset. (Grundkarta Svensk Klimatstyrning).

Provgrop vid sakristians norra vägg. Gropen var 3x1 meter stor och 1 meter djup. Fyllningen bestod av i huvudsak 0,3 x 0,5 meter stora stenar.

Provgrop vid långhusets norra vägg. Gropen var 2x1 meter och 1 meter djup. Materialet bestod av mycket hård lera. I botten av schaktet och i en mjukare blålera låg en plankan som först tolkades som en del till en kista. Plankan låg emellertid i NÖ-SV riktning och inga ben fanns i närheten. Plankan bör tidsmässigt föras till kyrkans äldsta fas (eller tidigare) eftersom den låg nere i blåleran.

Figur 7. Den frilagda delen av stocken (?) vid långhusets södra vägg inbäddad i blålera. (Foto U. Alström).

Figur 8. Schaktningsarbete vid kyrkans norra långhusvägg. (Foto U. Alström).

Provgrop vid långhusets södra vägg. 2,5x1 meter. Överst låg rester kvar i form av singel efter dräneringsarbetet 1972-73. Därefter framkom ett rödfärgat jordlager. Detta lager kan förklaras med att taket varit rödfärgat. Skriftliga källor nämner rödfärgning av taket 1771-73 (Hammariskiöld 2004). Därefter kom en kompakt mycket hård lera. I botten av provgropen och på 1,2 meters djup framkom trävirke, förmodligen en stock, i blåleran. Liksom plankan utefter den

norra väggen bör även denna föras till kyrkans äldsta fas. Både norra och södra provgroparna efter kyrkans långhusväggar visar också att kyrkans undergrund är rak i förhållande till kyrkans murar ovan jord.

Provgrop inne i långhusets nordvästra del. Provgropen grävdes för hand. Gropen var 0,5x0,4 meter stor och nära 0,9 meter djup. Överst låg golvtegel. Därefter fanns betong, grovbetong och 0,2 meter med grus och sand. Därefter vidtog lera med enstaka ben.

Figur 9. Provgropen i långhusets nordvästra del. Överst låg golvtegel. Därefter två lager betong. Under detta låg hård lera med enstaka benfragment. (Foto U. Alström).

Provgrop under långhusets norra bänkkvarter. Provgropen var cirka 0,7 meter i diameter och cirka 1,2 meter djup räknat från trägolvet. Under trägolvet som låg på reglar kom ett 0,6 meter tjockt mycket hårt rent lerlager. Under detta lager kom ett cirka 0,3 meter tjockt lager med människoben. Dessa låg i en fullständig ordning,

varför man får anta att de är ihopsamlade och nerlagda på platsen. Varifrån benen

Figur 10. I provgropen under långhusets norra bänkkvarter kom under ett 0,6 meter tjockt hårt lerlager ett benlager med okänd utbredning. (Foto U. Alström).

Figur 11. Benlagret i botten av provgropen under norra bänkkvarteret. (Foto U. Alström).

kom kan man bara spekulera om. Dessutom kan man bara gissa sig till varför så mycket möda lagts ner på att samla dessa ben till en plats. 0,6 meter tjock lera är inte lätt att gräva sig igenom.

Provgroparnas placering inne i kyrkan var oplanerade. De ursprungliga platserna var omedelbart intill norra och södra långhusväggarna. Sentida och något märkliga byggnadsarbeten omöjliggjorde gropgrävning intill väggarna. Här fanns efter både norra och södra långhusväggarna betongkulvertar. Dessa var invändigt 0,5 meter breda och 0,8 meter djupa. Vad de använts till är oklart. Kablar och ledningar satt som vanligt fast i golvet trävirke. Endast lite skräp efter hantverkare låg i kulvertarna.

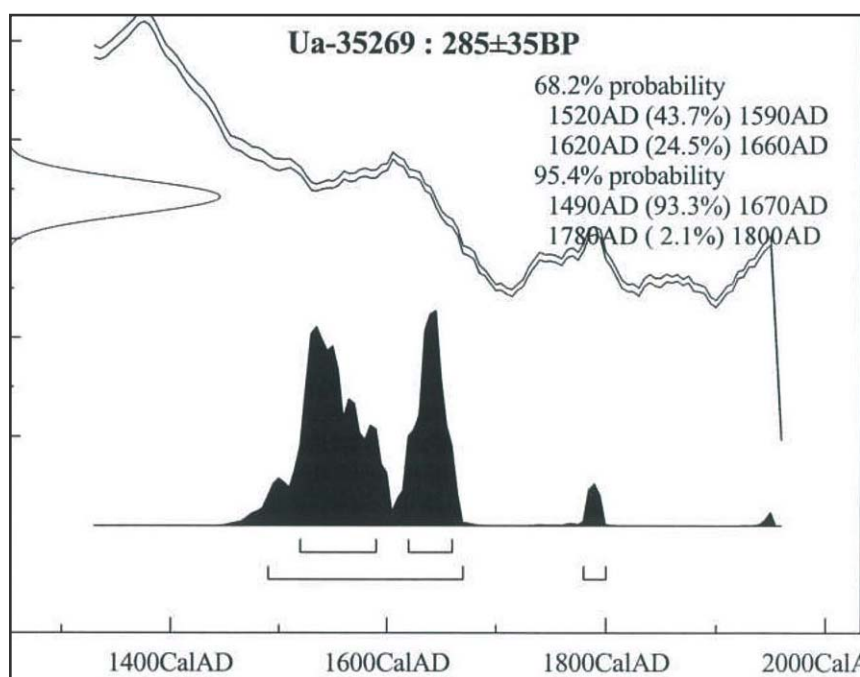
Figur 12. Gjuten kulvert i betong efter långväggen i Harakers kyrka. (Foto U. Alström).

Figur 13. Kulvert under Harakers kyrkogolv. Den har uppenbarligen inte använts för kablar. Dessa är fastsatta i golvet reglar. (Foto U. Alström).

Från benen i provgropen under långhusets norra bänkkvarter togs ett benfragment för

¹⁴C datering. Provet visade med en 93 % säkerhet att benet härstammar från en människa som avled någon gång under perioden 1490-1670. Tidsintervallet sträcker sig över 180 år vilket är en lång tid. Att peka ut någon enskild händelse i kyrkans historia under denna period låter sig inte göras, men att benlagrets tillkomst kan sättas till den Lutheranska kyrkans historia är en inte allt för vågad gissning. Bensamlingen kan härstamma från en vanlig familjegrav där fler bisättningar orsakat oredan bland benen. Vad som motsäger detta är att gravens övre delar i så fall borde ligga grundare och att den inte är täckt av ett kompakt mycket svårgrävt lerlager. Någon uppfattning om hur många individer som finns i bensamlingen går inte heller att säga. Man kan bara konstatera att benlagret består av flera individer p.g.a. att det är 0,3 meter tjockt.

Figur 14. ¹⁴C provet visar att skelettlagrets tillblivelse i Harakers kyrka kan placeras till efterreformatorisk tid.

Sammanfattning

Den antikvariska kontrollen i och utanför Harakers kyrka har bjudit på ett par överraskande resultat. En negativ överraskning är de betongkulvertar som sträckte sig inomhus längs efter norra och södra långhusväggarna. De kan till exempel ha spolierat information om kyrkans sidoaltare och eventuella begravingar framför dem. Den positiva överraskningen fanns i de två provgroparna utanför kyrkans väggar där trävirke påträffades i bottenleran. Om ytterligare arbeten runt kyrkan kommer till stånd bör stor uppmärksamhet ägnas åt detta.

Pax et bonum

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Ekonomiska kartan Skultuna 11G:46. Skala 1:20 000.

Svensk Klimatstyrning. Karta Harakers kyrka.

VLM:s arkiv. Harakers kyrka. Foto från 1935-36.

Otryckta källor

Hammarskiöld, R., 2004. Harakers kyrka. Kulturhistorisk karaktäristik. Västerås.

Possnert, G., 2008. Resultat av ¹⁴C datering från Västmanland, Harakers kyrka.

Litteratur

Esmark, K., & McGuire B. P., 1999. Tusen år I Europa. Band 1. 1000-1300. Lund.

Grau, O., 1754. Beskrifning öfver Wästmanland med sina städer, härader och socknar. Nytryck Västmanlands Allehanda 1905. Västerås.

Lejon, K., O., 2005. Diocesis Lincopensis - historik över Linköpings stift. Linköpings stiftshistoriska sällskskaps skriftserie, nr 1. Linköping.

Palmquist, A., 1961. Kyrkans enhet och papalisten. Studia Historico-ecclesiastica Upsaliensia. Uppsala universitet. Uppsala.

Ståhl, H., 1985. Ortnamn i Västmanland. Stockholm.

Tagesson, G., 2002. Biskop och stad – aspekter av urbanisering och sociala rum i medeltidens Linköping. Lund Studies in Medieval Archaeology 30. Lund.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>KM dnr:</i>	07087
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-8950-07 2007-09-03
<i>Undersökningsperiod:</i>	2007-09-14,24,27
<i>Arkeologtimmar:</i>	16 timmar
<i>Exploateringsyta:</i>	6-7 m ²
<i>Personal:</i>	Ulf Alström
<i>Belägenhet:</i>	Harakers kyrka
<i>Ekonomisk karta:</i>	Skultuna 11G:46
<i>Koordinatsystem:</i>	Rikets
<i>Koordinater:</i>	X6628200 Y1536740
<i>Inmätningmetod:</i>	Manuell
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Denna rapport
<i>Fynd:</i>	-

